

PARKO LEIDŽIA LEIDŽIA LTSR NACIONALINIO PARKO DIREKCIJA

Leidžiamas nuo 1984 m.

1988 m. gegužės 20 d.

Dalyvaukime poilsiaviečių apžiūros konkurse

Kasmet didėja žmonių antplūdis į gamtą. Neįrengtose tam tikslui poilsavimo vietose dažnai nuanalama žolinė augmenija ir miško paklotė, žalojamos pamisikės, ardomos vandens telkiniai pakrantės. Todėl vis daugiau dėmesio skiriamo žmogaus ir gamtos savykių ir ekologinio mokymo klausimams. Tuo tikslu 1984 metais buvo suorganizuota pirmoji trumpalaikio poilsio vietu respublikinė apžiūra - konkursas. Ją surengė Lietuvos gamtos apsaugos draugija, Miškų ūkio ir miško pramonės ministerija ir Lietuvos valstybinis televizijos ir radijo komitetas.

Antroji respublikinė apžiūra vyko 1986 metais.

1988 metais paskelbtame trečiąjame respublikiniame konkurse kviečiama dalyvauti visas įmonės, įstaigas, kolektyus, gamtos apsaugos pirmenes organizacijas, įrengusias

ir prižiūrėjusias žinybines poilsiavietales, trumpalaikio poilsio vietas prie vandens telkiniai ir kelių, pažintinius mokomuosius bei sveikatingumo takus.

Nacionalinio parko miškalai visų pirma tarnauja darbo žmonių poilsiu bei pažintiniam turizmui. Todėl vienas iš aktualiausių uždavinii visoms esančioms nacionalinio parko teritorijoje žinyboms ir organizacijoms yra dalinyauti trečioje respublikinėje apžiūroje.

Smulkesnę informaciją apie apžiūros organizavimą, salygas bei nuostatus gali sutekti Lietuvos gamtos apsaugos draugijos rajono skyriaus taryba.

Albertas KULBIS
Lietuvos gamtos apsaugos draugijos rajono skyriaus miškų ir augalų apsaugos bei rekreacijos komisijos pirminkinas

Gražus parazitas

Gegužėje baigia žydėti vienas iš ankstyvųjų efemerinių augalų — pavasarinė žvynšaknė. Rašant apie parko augalus, dažnai vartoju žodžius „idomus, nepaprastas“. Ir tai tiesa. Žvynšaknė — ir vėl idomi, keista ir neįprasta. Sunku ją net žole pavadinti. Mėsingas, sultingas baltas stiebas, aišku, be jokio žalios spalvos pėdsako, palengva ištisla tam siai raudonu ir violetiniu žiedu kekė. Dažnai storas pernykščių lapų sluoksnių dar ilgai neleidžia išliisti jokių žolei, o žvynšaknė stipri, ji iškelia tą lapu pluta ir dairosi saulės. Žvynšaknė yra medžių parazitas. Užpuola lazdynų, alksnų ir kitų lapuočių šaknis. Ažvinčių girioje yra vieta, kur po lazdynais 50x50 metru plotė kai kuriais metais galima suskaiciuoti iki 200 žvynšaknės. Šis augalas išlenda virš žemės tik tam, kad peržydėtu ir išsėtų seklas. Visas likęs „kūnas“ — tai požeminiai stori daugiametėliai šakniastiebiai, besidriekiantys dirvožemyje. Sakniastiebis vienu galu, sustorėjusiu i gumbą, tvirtinasi prie medžio šaknies. Iš gumbo išauga nuosavos parazito šaknys, kurios įprailgo medžio maltintojo šaknį, išskverbia į ju audinius ir ima iš ten maitinančias sultis. Radę šį augalą miške, nepatengėkime pasilenkti ir susipažinti iš arčiau. Nors ir parazitas, tačiau medžių jis nuskriausti, aišku, negali. I žvynšaknė žiūrėkime kaip i dekoratyvų, neįprastos formos, įdomios fiziologijos augala. Nors žvynšaknė auga visoje respublikoje, bet negausiai, laikoma apyrete rūšimi.

Nuotraukoje: žvynšaknė žydi.
Bronius SABLEVICIUS

MINĖJIMAI. SUKAKTYS

KASPERO MALECKIO SUKILÉLIAI

Vilniuje veikės Lietuvos komitetas paskyrė podporučiką Kasperą Maleckį (g. 1840 m.). Ukmurgės pavieto kariniu viršininku. Su broliais podporučiku Dominyku ir Vilniaus gimnazijos moksleiviu Juozu išėjė į sukilią balandžio pradžioje, K. Maleckis émne steigt sukilielių buri Vastapų dvaro miške prie Alantos. Surinkęs apie 60 žmonių, persikėlė į Užugirius, o netrukus į Vyžionų ir Svēdasų miškus. Paémė 40 pastočių, K. Maleckio vadovaujami sukilieliai nuvaziavo į Teresboro palivarką prie Anykščių, kur Z. Sierakauskas paskyrė pagrindinę sukilielių rinkimosi vietą.

Balandžio pabaigoje į Teresborą atvykus kariniams viršininkui Zigmantui Sierakauskui, buvo pertvarkytos čia esančių ketelės tūkstančių sukilielių ginkluotosios pajėgos — suskirstytos batalionais. K. Maleckis paskirtas 8-tojo bataliono vadu ir išsiustas žvalgyti priešo kariuom-

nėnus judėjimo, o prie geležinkelio Varšuva — Peterburgas — trukdyti susisiekimo. Be to, K. Maleckis buvo nulykęs į Zarasu apskritį, kur trupiam apsistoję prie Dusetų, Baraukos miške, kad paimtų valstiečio Kazimiero Lukošiaus vadovaujamą sukilielių buri, ir patraukė geležinkelio link. Dūkšto stotyje buvęs caro kariuomenės dalinys, vadovaujamas pulkininko Poltorackio, sužinojęs, kad sukilieliai renkasi prie geležinkelio, nėtoli Minčios dvaro vario liejimo ir kaimo dirbtuvės, išvyko jų ieškoti. Atvykės prie vario dirbtuvės gegužės 15 dieną, Poltorackis sukilielių ten neberado, bet sužinojęs, kuria kryptimi sukilieliai nužygiavo, pasivijo ir atakavo juos. Sukilieliai narsiai priešinosi ir privertė Poltorackio dvi pėstininkų kuopas ir pusę eskadros atitraukti. Besitraukdami kazokai pastebėjo, kad sukilieliai ketina juos apsupti, todėl patys puolė ir išsiblaškė. „Tamsa,

Poltorackio dalinių grįžtant iš Salako į Dūkštą, vėl išvyko susirémimas su sukilieliais Luodės dvare. Manoma, kad čia su malšintojais kovėsi tas pats K. Maleckio būrys. Po susirémimą prie Minčios ir Luodės K. Maleckio būrys nuvyko į Labanoro giria, Gegužės mėnesio viduryje į Labanorą jau buvo atvykus Alber-

Tinskio vadovaujama sukilielių grupelė, o netrukus ten persikelė ir Švenčionių pavieto komitetas. Prie sukilielių déjos nauji žmonės, ir greitai pavieto karinio viršininko A. Minskio būryje jau buvo 80 žmonių. Atvykus K. Maleckio būriui, Labanore susitelkė apie 380 sukilielių. Gegužės 21 d. netoli Labanoro sukilieliai pasiekė puikią pergalę prieš grafo generolo majoro Suvalovo 5 pėstininkų kuopas ir 75 raitelių dalinių. Sukilieliai buvo įsitvirtinę prie Luknos upelio — užvertė medžiai prieigas, išsirengė apkasus. Iš čia jiems pavyko atremti tris malšintojų atakas ir po ketelės valandų trukusiai kautynių privertė Suvalovo dalinių pasitraukti iš mūšio vietas. Sukilieliai paémė 20 karabinų, amunicijos, keletą arklių. Zuvo 25, sužeista 50 karelių ir 13 sukilielių. Zuve sukilieliai palaidoti dviejose kapuose, dabartinės Antaliadės

girininkijos 84 ir 144 kvartaluose. Ten pastatytai paminklai.

Po kautynių prie Labanoro K. Maleckio ir A. Minskio Jungtinis būrys perėjo į Šešuolių miškus. Iš ten, susijungę su Dominyko Malecko būriu, nuvyko į Lėno miškus, kur susitelkė apie 900 A. Minskio vadovaujamų sukilielių.

Vėliau K. Maleckio būrys kovėsi prie Siesikų, Vašuolėnų, Saravų ir kitose vietose.

K. Maleckio būrys suteikė svarbią karinę pagalbą Švenčionių apskrities sukilieliams, išjudino apskrities valstiečius. Žmonės jungėsi prie būrio, rėmė jį. Būriui pasitraukus iš šių vietų, čia ir toliau veikė nedidelės sukilielių grupės. Apie tai byloja Kazitiškio meistrijos 25—28 kvartaluose dar matomas „šaškinės linijos“, iškirstos gaudyti 1863—1864 metų sukilieliams. Aktyvus K. ir D. Maleckų dalyvavimas antibaudžiaviniame sukiliime prisidėjo prie ukmurgiškių sukilielių ryžtingos, atkaklios ir ilgiausiai užtrukusios kovos prieš carizmą. Sukilimas Ukmurgės apskrityje truko visus 1863 metus ir tėsesi iki 1864 metų rudens.

**Parengė Aringas Gorodeckis
pagal O. Maksimaitienės studijas**

Toks gyvenimas

Pirmą kartą į Kūrinių pelkę žengiau 1978 metais ir buvau nustebintas vienos originalumo. Maždaug prieš 25 metus čia nuleido Prūdo ežerą. Galbūt norėta šioje vietoje turėti pievą, bet pasidarė tikras liūnas. Kai trepteldavai koja, žolės kuptai ne sudrebėdavo, o nuvilindavčios plonu plutos sluoksniu. Maži krūmeliai augo tik pakraštiai, o viduryje liko plynė, tinklekama vištos ir lūgnėmis augti. Pelkė praturtino Kiaunos upės senvagės, kurių negalėjo pribalti net melioracija. Cia pat ir Sekluočio ežeras, gausiai priauges vandens augalijos. Per 1978 – 1981 metus surinkau daug žinių apie šio idomaus gamtinio kompleksą paukščius. Kūrinių pelkė su greta prisiglaudusiais Sekluočio ir Platelių ežerais (iš viso apie 140 ha) tada pasirodė esanti turtingiausia retųjų paukščių buveinė. Vien jų išvardinimais kėlė nuostabai: iš ūne stebėjau stulgių tuotuvės (iki to laiko šiu tilvikų lizdai buvo žinomi tik Čepkeliuose ir Kretno draustinyje), perėjo didžiųjų kuolingu pora, slapsydatosi gervės, o rytais trimis tuodavo, čia vienintelė parke vieta, kur teko klausytis beveik išnykusiu mūsų krašte putpelį. Liūne valkšiodavo juodasis gandras, sklandydavo arba pušyje tupėdavo erelis rėksnys. Jie aiskrisdavo ieškoti maisto. Pa-vasariais apsistodavo didieji baubliai, gaidukai, vidutinėje ir mažieji daunčiasnai, balinės pėlėdos, plėšriosios medšarkės, ra-guoti kragai, cyprišės, ilgauodegės antys. Cia rastas ilgasna- pės vištėlis lizdas. Veisėsi teter- viniai. Galima buvo matyti tokį valzdu: išspūtė burbuliuodami tetervinai sukiojasi pievoje, c greita, užgoždamas paukščių tuotuvės, barška dyzelinis trau- kinys... Visa tai buvo registruo- jama žurnale. Iš jo matyti, jog šiam pelkės kompleksė rasta 100 paukščių rūšių, iš jų 28 re- tots. Pelkės pakraštyje yra vie- ninėlė parke žalčių radimo vie- ta. Augalija, deja, nebuvo su- registruota. Pelkėje radau mė- lynuosis palemonus, įvairias gegužės ir gegūnes, dviplius purvuolius, baltasias vandens le-

lijas, sparnuotaji bervidži, sinavadiapinių vingirų, balinį skendeni. 1981 metais parko direkcija Kūrinių pelkę ir abu ezerelius siūlė paskelbtį antraja rezervine zoną. Tačiau tai įvykdė buvo sudėtinga, nes liūnas įleina į Cerniachovskio kolūkio žemės ūkio naudmenas. Po keletos metų ginčų problema buvo išspresta būsimų ganyklų, o ne gyvūnijos apsaugos labui. Nuo pelkės „atradimo“ jau praėjo 10 metų, bet, praeinant pamėgtomis vietomis, aš jų nebeatpažiūtu. Smarkiai išaugę beržai ir pušys, sutankėję krūmai, pelkėje vietas liko tik žvirbliniams paukščiams. Pasi-keitė augalai. Sekluočio ežeras dėl paukščių gausumo mintyse vadintas „mini žuvintu“, tapotylus ir tuščias, kuriame vienijoje didybėje kasmet viešpatauja gulgės nebylės. Gamybininkai sako, kad paukščiai — per daug nerimtas objektas, kad dėl jų sielotumeis. Taip ir darėme. Bet nepakenktu susimastyti: paukščiai konkretių pavyzdžiu pasirodė esą gamtinės aplinkos vertintojais. Nacionalinis parkas neteko turtingos gyvūnijos vietovės, o kolūkis nepajęgus ten naudingai šeimininkauti. Net jau įrengtose kultūrinėse ganyklose kartu su raudonaisiais dobilais linguoja nendrės...

Kūrinių pelkės išsaugojimo problema išsisprendė tarytum sa-vaime, tačiau gaila, kad sukcesija skatina ne natūralūs poveikiai. Buves Prūdo ežeras plūstas požeminiais vandenimis ligi šiol. Belaukiant jį paversti dir-bama žeme, buvo pastatyta siurblių, pumpuojantį vandenį iš pelkės į Sekluotį. Ji ištraukia tiek vandens, kad susidare sąlygos medžiamas augti, bet per mažai. Kad liūnas virstų pieva. Kol vyko pelkės išsaugojimo glnčas pelkė tapo zoologiskai nevertin- ga. Beje, Cerniachovskio kolūkis teisus, siekdamas pelkės plotuose auginti dobilus, o ne žvirblius. Kolūkiui — pieno ir mėsos par-davimo planas. Kaip jí įvydyti? Jei nėra ganyklų? O nacionalinis parkas norėjo išsaugoti tik kraštovaldžių turinį gamtą. Toks gyvenimas. Ką čia dar pridursi?

Bronius ŠABLEVIČIUS
Jaunesnysis mokslinės bendradarbis

Kam reikalingos pelkės

Dėl nežinojimo sumenkinama pelkė reikšmė gamtais, ūkiui, mokslui. Iš kai kurių publikacijų, kino filmų dažnai apie pelkes susidaroma klaidinga nuomonė, dar ir dabar kartaži žūrima į pelkes kaip niekam nereikalingas, pavojinges klampynes, uodus karalių, neretai dar galima išgirsti: „O kam pelkės iš viso reikalingos?“

Pelkė, bala, raistas, plynia, tyruliai, lieknos, palios, liūnas, pliaunis, plovos, kirba, burlungis — tai vis pelkių sinonimai Lietuvoje. Paslaptingos, nenuskoma tyla, rūkais, klajojančiomis ugnelėmis, kvepiančiais svaigais gailiais pelkės kėlė žmonėms pagarbą ir balmę. Ir žiniuonybės, burtininkų gyveno ne kur kitur, bet prie pelkių. Niekam neateidavo į galvą mintis, kad pelkės — savo išsaugos vaistinės. Iš visų ekosistemų pelkės patyrė mažiausiai žmogaus poveikį, todėl jos išsaugojo daug vaistingų augalų rušių. Intensyvėjant žmogaus ūkinei veiklai, dažnėjant išvynkoms į gamtą, pelkės arba prie jų ramybės kampellus randai vairūs žverys ir paukščiai. Ypač paukščiai, kuriems pelkės tapo tinkaamiausiu prieglobščiu perėjimo metu, nes tada sparnuociams reikalinga ypatinga ramybė. Beveik pusė i Lietuvos TSR raudonają knygą įrašyti paukščių vieniai ar kitaip susiję su pelkėmis. Panašų ryšį su pelkėmis turi ir saugomi augalai.

Paliktas optimalus natūralius pelkų plotas kraštovaldyje yra efektyvi priešerozinė priemonė. Jos per pavasarį polaidži tarsi kempinė sugeria daugybę vandens, dėl to sumažėja paviršinė nuoplova, palaikomas pastovus gruntingio vandens lygis, o sau-sesniams metalams dirva neperdiržiava. Takoskyrių pelkės yra didžiulai želė vandens rezervuarai. Iš čia dažnai prasideda upės. Didelės pelkės, reguliuodamos nuotekį, prilygsta ezerams. Beje, aplinkinėse teritorijose pelkės suformuota ir augalamas palanku mikroklimatas, čia iškrinta didesnė rasa, dažnesnis rūkas. Kita itin vertinė pelkų savybė yra užterštų vandenu valymas, durpės yra puikus absorbentas. Vieno metro durpių filtru, kurio storis iki 75 mm, galima per valandą išvalyti

800 litrų vandens, prisodrinto įvairiais metalais — aliuminiu, variu, cinku, kobaltu, nikeliu, geleži, kadmiu, chromu, gyvaburiu, alavu, švinu ir kt. Užterštas radioaktyviomis medžiagomis vanduo išsivalo iki 99 proc. Natūralios pelkų kimininės samanų turi išskirtiną savybę sugerti radioaktiui spindulius. Žinoma, šiuolalkinis intensyvus žemės ūkis negali apsieiti be trašų ir chemikalų. Nemaža dalis jų patenka į vandenį. Pelkės — unikalūs valymo iženginiai, kuriuos sukūrė gamta. Užuot patenkūs į ezerus ar upes, cheminės medžiagos susimaišo su pelkų vandenimis. Didelė dalį šarmų pelkė neutralizuoją, o biogeninius elementus absorbuoją pelkų paviršiaus augalija ir viršutinis durpių sluoksnis. Taip aškali matome, palyginę ezerus, turinčius aplinkui natūralias pelkes, su tokiai pelkių neturinčiais ezerais. Pirmieji sensta labai lėtai, ir tas procesas matuoamas geologiniu laiku — šimtais ir tūkstančiais metų. Antruojuose, i kuriuos patenka daug mineralinių medžiagų, intensyviai pradeja želti aukštėsnei vandens augalai, daugintis ir augti dumbliai, kuriems yrant sunaudojama daug deguonies. Tokiuose ežeruose dūsta žuvys, jie greit užauga ir sparčiai senėja. Šiuo metu daugelio paežerinių pelkių neverta sausinti nei ekonominiai, nei ekologiniai požiūriu. Pamokanti kaima padaryta Bulgarijos Liaudies Respublikoje. Kol nebuvo nusausintos Dunojaus deltaje esančios pelkės su gausiais nendrių sąlynais, žemupio vanduo švarumu kelia kartus pralenkė aukštupio vandenį. Nusausinus pelkes, buvo sunaikinti natūralūs valymo iženginiai, ir vandens kokybė žymiai pablogėjo.

Pelkės švarina ir atmosferą. Eulkiai dalelės pagal termofozės principą juda žemesnės temperatūros pusen ir todel nusėda pelkėse. I ha pelkės kaip didžiulis siurblys sugeria iki 3000 kg dulkių. Pagal mokslininkų rekomendacijas, šalia miestų, kurių gyventojų skalčius siekia iki 20 tūkstančių, durpynu negalima eksploatuoti 5 km spinduliu; jei gyventojų skalčius iki 100 tūkstančių — 10 km spinduliu: augiau nei 100 tūkstančių —

25 km spinduliu. Jeigu mieste yra chemijos ir metalurgijos gamyklos, tas spindulys padidinamas dar 25 proc.

Pelkės taip pat svarbios ir mokslui. Jos — pastoviausi gamtos ir istorijos archyvalai. Kasant durpes Skotijoje 1950 metais buvo rastas žmogaus lavonas. Darbininkai iškart pranešė policijai, nes kilo įtarimas, kad žudikai čia nesenai paslėpė savo auką. Deja, atvykusi policija turėjo kvestis į pagalbą archeologus: painią sukėlė žmogaus apanga. Mokslininkai nustatė, kad rastas žmogus buvo prieš 2000 metų pasmaugtas odine kailpele ir įmestas į pelkę. Tai galėjo būti auka dievams arba genties bausmė prasikaltusiam gentiniui. Visas kūnas buvo pukiausiai išsilaikęs, netgi buvo galima nustatyti, ką valgė nelaimingasis prieš mirtį. Nemaža įvairių istorinių laikotarių radinių atskleidė Svedijos, Norvegijos, na, ir Lietuvos pelkės. Iš užsilankomis vandens medžių žiedadulkių galima išsifruoti apylinkės miškų, klimato ir visos gamtos prieiti. Įvairiems tyrimams reikšmingi ir dabantinių pelkių vystymosi dėsninėmai. Pavyzdžiui, aukštinkelės gali būti sėkmingai naujodamos kalp jautrius kontroliuoti etalonai aplinkos užteršimui nustatyti.

Pelkės mums savo tyla, paslaptingumu, neiprasta aplinka primena tolimosios šiaurės tundra su savo reliktinė augalija, dingimui ir erdvė. Iš Pabaltijo kiles pirmasis Talmyro pusiasalio aprašinėtojas Mindendorfas pasibėjo, kad mūsų aukštapelkės ruostabai panašios į Talmyro tundra. Veria pažymėti, kad pats populiarus maršrutas Estijos Lahemaa nacionaliniame parke yra pažintinis takas Viruso ezerėje. Galbūt įrengė tokį taką mūsų respublikoje, greičiau išgvendintume atsilikusiai pažiūra į šias nepaprastai vertingas ir idomias ekosistemas. Juk kai tvrinėlimu ir praktiniu duomenys nebelpa į senos teorijos remus, kuriama nauja...

Kėstutis ZALA

Valstybinio gamtos apsaugos komiteto kraštovaldžio apsaugos ir durpių fondo valdybos vyr. inžinierius

Aukštaitijos ežerai

Ežerai Aukštaitijos — lyg lašelai dangaus, Nuvarvėj į širdį mūsų krašto žmogaus... Cia keleivis parimes gražią svają svajos, Po pušim ties žaliais vandenais Asvejos.

Ar, pamerkės krajonių nuvargintas kojas, Paklausys, ką bylos jam didingas Ūkojas, Arla Almajas senas tarp miškingų kalnų, Alksnas, Lūšiai, Gavys, žydruma Asalnų.

O paskui jū nuves pamiltkės kelio vingis Ten, kur rėmuos pušyno spindi ežeras Dringis, Dar parodys šnekus pasakorius čionykštis,

Kur žalsmingai pliuškena bangom Utėnykštis.

Nuo kalvagūbrio, žvilgsni horizonte pagavęs, Pamatus, kalp sublyksi prieš saulę Utenis, Katė pušelės pakrypuscis maudyti ruošias Skaldriame vandenėlės mėlyniausio Baluošo...

Sumirkės tarpe rafstų klampus Laumekys.

Tarsi laumės tamši ir vylinga akis

O toliau — toks graudus — pro berželių žeselius

Zvelgs į dangu masliat jo sūnus Laumakėlis.

Lyg viduramžių riterio plieno ītarval

Paslaptingas bangas iš pilki Šakarval...

Paklajojės pušynų takais tiek dienų,

Palytės lelijas ežere Linkmenų.

Padavimų sparnais atklajos lig tės vlietis,

Kur dūmoja parimės senas žilas Alsetas,

Ar pro kalvą, kur aitvaras lobij sau kasa,

Lenkis veidrodžiu nendrėm kraštuoti Pakaso.

Ežerai, ežerai! Žemės tyresios akys!

Kranto pušys — ir aukštės, ir tiesios lyg žvakės.

Jūsų grožis didingas mums taurina sielą

Ir svajonę pagimdo, ir malšina mūs gėlą.

Ežeras Labanoro girioje.

Leidini spaudai ir nuotraukas parengė Bronius ŠABLEVIČIUS. 234759, Ignalinos rajonas, Palūšės paštas, Lietuvos TSR nacionalinio parko direkcija. Tel. 45-911, 45-916. Spausdino Utenos spaustuvės Ignalinos filialas, 1988. Tir. 100 egz. Užsak. Nr. 413.